
a szabadkai és szabadka környéki forradalmi munkásmozgalom 1938-tól 1941-ig

DR. DANILO KECIĆ

Az 1938-tól 1941-ig terjedő időszak számos politikai folyamat és más nemzetközi esemény miatt rendkívül jelentős munkásmozgalmunk történetében. Ebben az időszakban a fasiszta országok gazdasági, technikai és katonai szempontból még inkább megerősödtek, hogy azután diplomáciai mesterkedésekkel és katonai agresszióval gyorsított ütemben, ideiglenes sikerrel valóra váltsák megalomán, hódító és leigázó politikájukat. Általános kataklizma kíséretében ekkor kezdődött meg a második világháború.

Ebben az időszakban a Jugoszláv Királyságban az általános politikai helyzetre egyrészt a nemzeti burzsoáziák közötti fokozott ellentét és az ellenzéki politikai erők élénkebb tevékenysége, másrészt pedig a burzsoá Jugoszlávia politikai vezetőségeinek és kormányainak a fasiszta országokhoz, elsősorban pedig Németországhoz való egyre közvetlenebb és erősebb gazdasági és politikai kötődése volt jellemző.

Egy másik, rendkívül jelentős politikai folyamat is lejátszódott ebben az időszakban: Tito elvtárs vezetésével megszilárdult a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP). Sor került a párt tömegesedésére, szervezett megszilárdulására, politikai platformjának számottevő kibővülésére és a burzsoázia általános terrorjával szemben a forradalmi demokratikus és antifasiszta mozgalom kibontakozására. A JKP, megszabadulva a saját soraiban levő opportunisták jobboldali elemektől és a frakciósságtól, viszonylag rövid idő alatt szervezetenként rendezte, megszilárdította és tömegesítette sorait, felújította és aktivizálta a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetséget (SKOJ); kezébe vette a kezdeményezést és fokozta befolyását a szakszervezeti mozgalomban, megszervezte a legális Néppártot és széles platformon megalapozta és kifejlesztette a forradalmi demokratikus és antifasiszta mozgalmat.

A JKP történelmi jelentőségű, ötödik országos értekezlete idején, 1940 októberében a JKP-nak már körülbelül 6500, a SKOJ-nak mintegy 18 000, az URSS-nak pedig körülbelül 100 000 tagja volt. Ekkora avant-

garde erővel, a munkásosztály és a jogfosztott és nemzeti szempontból leigázott széles tömegek érdekeiért, a kenyérért, a békéért és szabadságért vívott mindennapi harcával, az ország alapvető nemzeti, szociális és más problémáinak messzeható programjával, az akkori kormányok fasiszta-barát külpolitikájának megváltoztatására irányuló követelésekkel és politikai akciókkal, az ország Szovjetunióra való támaszkodását célzó tevékenységgel a JKP országszerte, így Vajdaság területén is rendkívül jelentős politikai tényezőként, a társadalom új viszonyainak megteremtéséért, a demokratikus föderatív Jugoszláviáért és keretében az autonóm Vajdaságért folyó küzdelem igazi és következetes harcosaként érvényesült.

1. A JKP ÉS A SKOJ FELÚJÍTÁSA ÉS MEGSZILÁRDÍTÁSA

A JKP megújulási és megszilárdulási folyamata ebben az időszakban igen sikeresen folyt Vajdaságban, így Szabadka területén is. Az 1936 évi nagy árulás és az 1937. évi bírósági tárgyalás után a pártszervezetben a helyzet rendkívül súlyos volt. 1936-ban a JKP-nak Vajdaságban körülbelül 350 tagja volt, és ebben az időben 23 vajdasági helységben a JKP és a SKOJ 122 tagját és szimpatizánsát tartóztatták le. A JKP 56 aktivistáját államvédelmi állami bíróság elé állították, közülük negyven-egynéhányat 1937 júniusában hat hónaptól nyolc évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. A szabadkaiak közül ez alkalommal Kizúr Istvánt, Hegedűs Józsefet, Milan Gajint, Gotesman Tibort, Franjo Vojnić-Purčart, Nyitrai Kálmánt, Minko Kruškovićot, Grósz Zoltánt és Kricskovics Bélát szigorú börtönbüntetéssel, illetve hat hónaptól három évig terjedő börtönnel sújtották.

Ezt követően bizonyos időre Vajdaságban úgyszólván megszűnt minden pártmunka. A pártfórumok 1937 folyamán és 1938 elején adott utasításait a pártszervezetek felújítására a szórványos próbálkozások ellenére sem sikerült eredményesen valóra váltani. Csak 1938 végén került sor a vajdasági pártszervezet felújítására és több város vezető kommunisztáinak tartományi tanácskozásán megválasztották az ideiglenes pártvezetőséget, élén Žarko Zrenjaninnal. E vezetőség alapvető feladata az volt, hogy rövid idő alatt végezze el a kitűzött szervezeti és politikai feladatokat. E vezetőségnek ilyen irányú erőfeszítéseiben számottevő nehézségei voltak, mert a szervezetben uralkodó állapotokból eredő problémákon kívül, még ki kellett küszöbölnie egyes elvtársak „legalista törekvéseit” is.

A JKP ideiglenes vajdasági vezetőségének erőfeszítései fokozatosan jelentős szervezeti és általános politikai sikereket eredményeztek. 1938 végéig a pártszervezet Vajdaság több helyiségében felújult és aktivizálódott. 1939 februárjában Versecen ülést tartott a tartományi pártvezetőség, amelyen hét tag volt jelen: egy-egy tag Szabadkáról, Versecről, Petrovgradból (Zrenjaninból), Melenciből és Kumaneból és két tag Újvidékről. Ebben az időben a JKP vezető szabadkai személyiségei voltak: Dudás Lajos-Kacsa fémmunkás, Szalai József fémmunkás, Matko Vuković földműves, Kricskovics Béla földműves, Szabó Géza ács és még néhányan. Munkájuk 1939-ben még sikeresebbé vált, amikor a JKP jogi fakultáson működő szervezetén kívül — e szervezetben fejtett ki tevé-

kenységet Milutin Morača, Milun Gajin, Milorad Vuković, Drago és Ilija Dragojević, Miloje Zarić és mások — a városban a JKP és a SKOJ még néhány szervezete újította fel tevékenységét.

A JKP szervezeti megszilárdításán és tömegesítésén folyó munka 1939 végén és 1940 folyamán jelentősebb eredményekkel járt. 1939 végén ötéves fogsága után szabadlábra került Lazar Nešić borbély, és ismét a szabadkai és Szabadka környéki forradalmi munkásmozgalom egyik központi személyiségévé vált. 1940 elején megalakult a JKP új helyi bizottsága a következő összetételben: Lazar Nešić titkár, Mayer Ottmár, a *Híd* című haladó szellemű folyóirat szerkesztője, Matko Vuković és Simokovics Rókus nyomdász, valamint Dudás Lajos. 1940 derekán Szabadkán megalakult a JKP észak-bácskai körzeti bizottsága. Ekkor ismételten személyi változtatásokat eszközöltek a JKP korábbi helyi bizottságában. A JKP helyi bizottságába került ekkor Mironicki Károly és ifjabb Győri Ferenc asztalos, továbbá Kornstein Ödön textilmunkás. A JKP újonnan megalakult észak-bácskai körzeti bizottságába került Lazar Nešić mint politikai és Mayer Ottmár mint szervező titkár, továbbá új tagként Matko Vuković, a Novi Žednik-i Milutin Morača és az adai Bakos Kálmán. A JKP vezető városi káderein kívül a pártszervezet tevékeny tagjai közé tartoztak az áprilisi háború előtt: Szabó Géza ács, Lukács István kereskedősegéd, Lola Vol és Rác Magda magántisztviselőnők, Schwalb Miklós és Balogh Ferenc magánalkalmazottak, Antun Vuković, Ūrge István és Lajčo Matić földművesek és még néhányan.

Az 1940 szeptember első felében megtartott hatodik tartományi pártértekezleten a szabadkai és Szabadka környéki pártszervezet küldöttjei is részt vettek. A JKP újonnan megválasztott vajdasági tartományi bizottságának 15 tagja között volt Mayer Ottmár, a JKP észak-bácskai körzeti bizottságának szervező titkára.

Jelentős eredmények születtek a JKP Szabadka környéki szervezeteinek felújításában, megalakításában és aktivizálásában is.

1939 szeptemberében megalakult a JKP Novi Žednik-i szervezete, jöllehet a párt egyes tagjai ebben a faluban már korábban is működtek. Kezdetben a JKP soraiban ebben a faluban egyetemi hallgatók voltak: Đoko Jovanić, Milutin Morača és Radovan Pualić, 1940-ben pedig felyették Nikola Kmezić, Ilija Pualić és Anka Dubajić egyetemistákat, valamint Remija Bašić földművest. Ebben az időben a JKP tagjelöltjei ebben a helységben Savić Bogetić egyetemi hallgató, valamint Kőszegi Péter és Stojan Mugoša földművesek voltak.

A második világháború előtt Csantavéren is tömeges és erős pártszervezet működött. A faluban igen sok földnélküli és szegényparaszt élt, és igen sikeresen tevékenykedett itt a Jugoszláv Földmunkások Országos Szövetségének (ZSPRJ) egyik legtömegesebb és legerősebb szervezete, jöllehet ebben az időben még a Szövetség szervezeti keretein kívül volt és szembezállt e szervezet központi igazgatóságának reformista politikájával. A JKP helyi bizottságában 1940-ben és 1941-ben tevékenységet fejtett ki: Gruács György (Gyula) titkár, Blinka Péter, Blinka Ferenc, Szabó Ferenc, Virágh Balázs, Bekony Antal és Orovec Ferenc. A pártszervezeteknek tíz-egynéhány tagjuk és több tagjelöltjük volt. Ebben az időben alakult meg és tevékenykedett a tavankuti pártszervezet is. Ennek tagjai voltak: Aleksa Dilas tanító (száműzetésig), továbbá Kincses

János, Mamuzsics Kázmér, Lojzija Sedlak, Vranja Petrekanović, Antun Krmpotić, Josip Gadžur és Joso Svekan.

E vidék egyes helységeiben, amelyekben nem működött pártszervezet, a JKP tagjai kapcsolatban álltak a szabadkai, Novi Žednik-i, csantavéri és tavankuti szervezettel. Így Bajmokon élt és a párttal kapcsolatban állt Vukan Đukić, Dušanovacban kezdetben Milan Basta és Dušan Bje-logrić, később mások is, Dobrovoljačko selóban (Višnjevacban) Ilija Lubarda, Sava Vujić és Stevan Banjanin, 1940-ben pedig rajtuk kívül még Dimitrije és Mila Bajalica.

A JKP sorainak felújítása és megszilárdítása idején Szabadka területén megalakult a SKOJ néhány szervezete is.

1939 végén felújult a SKOJ városi szervezete, és 1940-ben már több szervezet működött az iparban és kisiparban dolgozó fiatalok körében, a jogi fakultáson és a középiskolákban. 1940 első felében megalakult a SKOJ helyi bizottsága is, a következő összetételben: Máriás József titkár, Halász Gyula és Gál István nyomdászok, Antun Suturević szobafestő és Konstantin Lakenbach kereskedősegéd mint tagok. 1940 őszén Máriás József helyébe, aki orvostudományi tanulmányokra ment, a SKOJ helyi bizottságának összetételébe került Rehák László és Dimitrije Najdevski joghallgatók, valamint Klet József kalapos. A SKOJ új helyi bizottságának titkára Halász Gyula lett. 1940 végéig a SKOJ városi szervezeteiben legális és félig legális módon mintegy 50 munkás, falusi fiatal, diák és egyetemista tevékenykedett.

Még nagyobb létszámú és tevékenyebb volt a SKOJ Novi Žednik-i szervezete. 1939 végén a SKOJ soraiban a telepese fiatalok, diákok, egyetemisták és falusi fiatalok közül illegális vagy félig legális munkaformákban 28 ifjú tevékenykedett, 1941 elején pedig már több mint 90. Kezdetben a SKOJ helyi aktíváját a JKP tagjai irányították, akik a SKOJ helyi bizottságát is alkották. E bizottság titkára Đoko Jovanić joghallgató volt. A jó munkaszervezéssel, az élénk mindennapi politikai, művelődési, oktatási és sporttevékenységgel a SKOJ ebben a faluban rendkívüli sikereket ért el, és igen gyorsan tömegesítette sorait, s Észak-Bácska haladó szellemű ifjúsági mozgalmának jelentős eszmei-politikai és akcióközpontjává vált. Ezért volt itt 1940-ben a SKOJ észak-bácskai körzeti bizottságának a székhelye is. A körzeti bizottság összetétele a következő volt: a Novi Žednik-i Ilija Pualić mint titkár, valamint Đoko Jovanić és Nikola Kmezić joghallgatók mint tagok.

A hazánk elleni fasiszta agressziót megelőző években a Njegoš népkönyvtár és olvasóköri révén és más formákban Bajmokon is sikeresen tevékenykedett a SKOJ szervezete. 1939 októberében Bajmokon megalakították a SKOJ öttagú bizottmányát. 1940 végéig a SKOJ-ban 11, az áprilisi háborút megelőzően pedig 15 tag működött, közöttük három fiatal lány. A SKOJ szervezetének titkára Vukan Đukić, a JKP tagja volt.

Csantavéren a JKP erős szervezete és a ZSPRJ tömeges helyi szervezete működött, és ebben az időszakban nem került sor a SKOJ illegális szervezetének megalakítására, jóllehet a háború előtti időszakban Virág Balázsnak, a JKP helyi bizottsága tagjának irányításával a legális szervezeti formákban egy tíz-egynéhány tagú ifjúsági aktíva is működött.

1940 nyarán Vajdaságban illegális, legális és félig legális szervezetekben a SKOJ-nak több mint 2000 tagja működött. A SKOJ tekintélye-

sebb szabadkai tagjai és vezetői 1940 februárjában részt vettek a SKOJ negyedik, 1940 augusztusában pedig ötödik tartományi értekezletén. Küldöttjei részt vettek az 1939 nyarán Beocsinnál megrendezett első tartományi ifjúsági táborozáson, majd az 1940 nyarán megrendezett testeri táborozáson is. A vajdasági ifjúság táborozásai rendkívüli jelentőségűek voltak, mert a SKOJ tagjainak és a JKP fiatal tagjainak a gyűlekezeteit szervezett eszmei-politikai munkára, a marxi—lenini tanítás alapjaival való megismerkedésre használták fel.

Vajdaság, valamint Szabadka és környéke megszilárdult pártszervezete 1939-ben és 1940-ben jelentős eredményeket ért el politikai téren. A jugoszláv burzsoázia vezetőségeinek és kormányának népellenes belpolitikája és fasisztabarát külpolitikája ellen következetesen harcolva, a munkásosztály és a széles néptömegek mindennapi érdekeiért, az ország demokratizálásáért és Jugoszláviának külpolitikai téren a Szovjetunióra való támaszkodásáért vívott küzdelemben e vidék kommunistái újabb és számottevő eszmei-politikai sikereket értek el, és számos hívet és szimpatizánst szereztek nemcsak a munkásosztály soraiban, hanem a város és a falu más struktúráiban is.

A JKP-nak az 1938. év decemberében megtartott parlamenti választásokon (Csantavéren) elért sikerei a számos legális és illegális politikai akció — kezdve a tüntetésektől és a tömeges munkásgyűlésektől a pártkiáltványok egyre gyakoribb illegális terjesztéséig, a politikailag időszerű jelszavaknak a házfalakra való kiírásáig —, a párt mindennapi politikai befolyása, tartós gondoskodása minden emberről és harca az emberért közvetlenül előmozdította a széles néptömegek fokozott politikai tevékenységét.

2. A JKP LEGÁLIS POLITIKAI TEVÉKENYSÉGE A DOLGOZÓ NÉP PÁRTJA ÚTJÁN

Avégett, hogy tevékenységét minél inkább kiterjessze és politikai platformja köré tömörítse a széles néptömegeket, nem pedig csak a munkásosztályt és a szegényparasztságot, a JKP a harmincas évek végén országszerte politikai tevékenységet fejtett ki a Dolgozó Nép Pártja kezdeményező bizottságának megalakítása céljából.

Az említett párt megalakításáért és legalizálásáért vívott harcával a JKP messzeható politikájának megvalósításában és a forradalmi demokratikus mozgalom fejlesztésében biztosítani akarta politikai tevékenységének legális szervezeti formáit. Ezért már 1938-ban arra törekedett, hogy kiszélesítse a korábban megalakított munkáspárt bázisát és támpontjait és kifejlessze a politikailag szélesebbkörűen megalapozott Dolgozó Nép Pártja tevékenységét.

Ezen akciójának keretében a JKP erőfeszítéseket tett arra, hogy biztosítsa az együttműködést azokkal a politikai csoportokkal, amelyek meghatározott környezetekben ellenzéki tevékenységgel és a széles néptömegek érdekeiért vívott harccal szereztek tekintélyt. Vajdaság területén a JKP-nak ez az akciója arra irányult hogy megszerezze az egyesült ellenzék vajdasági szárnya, illetve a Vajdasági Mozgalom támogatását, azzal az alapvető feladattal, hogy közös akciókat folytassanak az ország politikai életének demokratizálására, a munkásosztály és a szé-

les néptömegek gazdasági helyzetének javítására, a nemzeti kérdés rendezésére az állam föderatív elveken való átszervezése keretében úgy, hogy az átszervezett politikai rendszerben Vajdaság föderatív, illetve autonóm egység legyen.

E téren 1938 folyamán jelentős eredmények születtek. Megalapozódott az együttműködés a Vajdasági Mozgalom csoportjával, amelynek élén dr. Dušan Bošković-Duda, illetve a szabadkai terület csoportjának élén Jakša Damjanov ügyvéd állt. Bizonyos politikai sikerek mutatkoztak Szabadkán is már 1938 végén, úgyhogy 1939-ben éppen ezen a területen született meg a legnagyobb siker Vajdaságban. Az 1938. december 11-i parlamenti választásokon a Dolgozó Nép Pártja a Vajdasági Mozgalommal együtt vett részt, amelynek végrehajtó bizottságában az 1938 tavaszán kötött egyezmény értelmében a Dolgozó Nép Pártjának egy képviselője is helyet kapott. Mivel azonban a JKP erői ebben az időben még csekélyek, és a konszolidálódás folyamatában voltak, s a Dolgozó Nép Pártjának kezdeményező bizottságai is viszonylag kis létszámúak voltak, továbbá „a Vajdasági Mozgalomba tömörült polgári pártok hűtlensége miatt, ez a részvétel csupán a Vajdasági Mozgalom és jelöltjei legtevékenyebb támogatására korlátozódott ebben a választási harcban”. Emellett „a hatóságok meghíúsították az önálló munkásmozgalom nyilvános érvényesülését Vajdaságban, maga a Vajdasági Mozgalom pedig már az együttműködés első napjától kezdve igyekezett háttérbe szorítani a pártot”.

Ezért az 1938 decemberi parlamenti választásokon a Dolgozó Nép Pártjának csupán négy jelöltet sikerült állítania, mégpedig Topolya, Törökbecse, Versec és Šid járásban. A legjelentősebb sikereket a párt a topolyai és törökbecsei járásban érte el, ahol jelöltje, Jakša Damjanov 853 szavazatot kapott, ebből csak Csantavéren több mint 600 szavazatot, vagyis megszerezte az abszolút többséget, míg a törökbecsei járásban a párt jelöltje 1673 szavazatot kapott.

A JKP vajdasági tartományi bizottsága e választásokat értékelve az 1940 szeptemberében megtartott hatodik tartományi értekezlet elé terjesztett beszámolójában többek között megállapította, hogy az Önálló Demokrata Párt (SDS) a Vajdasági Mozgalom (VP) eszméjét és szervezetiét saját pártcéljaira akarta kihasználni. „Ez a legjobban az 1938. évi választások alkalmával tűnt ki, amikor a VP-ban képviselt SDS nem állított egyetlen munkás jelöltet sem (...), de nemcsak ekkor. Jóllehet a párt tagjai a választási akcióban a legtevékenyebb harcosok és a terepi választási küzdelem hordozói voltak, az SDS vezető személyiségei meghíúsították fellépésüket a tömegek előtt. A VP sikereit és a közös akciókat a SDS a saját számlájára akarta elkönyvelni.” Mindezek ellenére azonban ezek a választások kedvező lehetőséget nyújtottak a párt platformjának népszerűsítésére és arra, hogy sok aktivistája közelebb kerüljön a széles néptömegekhez és az ország demokratizálásának, valamennyi nemzete és nemzetisége egyenrangúságának tényleges harcosai-ként érvényesüljenek.

A Dolgozó Nép Pártja Vajdaságban 1939 folyamán, főleg pedig végén jelentősebb sikereket ért el. Ebben az időben Zágrábban Ognjen Prica és Božidar Adžija, e kimagasló kommunisták és jelentős publicisták szerkesztésében jelent meg a *Naše novine* mint a Dolgozó Nép Pártjának szócsöve. A lap legális volt, egyes számait azonban betiltották, és ille-

gálisan terjesztették. A *Naše novine* több példányát rendszeresen terjesztették Szabadkán és környékén, mégpedig nemcsak legálisan, hanem a betiltott számokat illegálisan is. Ezért a szabadkai rendőrség 1939 tavaszán gondosan, de sikertelenül kutatót a lap terjesztői után Szabadka területén. Ebben az évben „kihasználták minden eszközt arra, hogy a Dolgozó Nép Pártját teljesen legalizálják”. Mivel pedig ebben az időszakban az Önálló Demokrata Párt Vajdasági Mozgalomban levő vezetősége nagyjából felhagyott a mozgalom politikájával, a Dolgozó Nép Pártja 1939-ben politikai munkájában önállóbbá vált.

1939 őszén a Dolgozó Nép Pártjának vajdasági kezdeményező bizottsága szerbhorvát és magyar nyelven kiadta platformját és kiáltványát. A DNP platformjában meghatározta céljait és feladatait az ország demokratizálásáért, illetve a politikai szabadságjogokért, a munkásosztály, a dolgozó parasztság és más társadalmi struktúrák érdekeiért, főleg pedig a Vajdaságban élő nemzetiségek teljes gazdasági, politikai és kulturális egyenrangúságáért folyó harcban. Ezzel kapcsolatban a DNP platformja többek között megállapítja:

„A dolgozó népnek saját párttal kell rendelkeznie. A DNP megalakítására létesült kezdeményező bizottságok azon az állásponton vannak, hogy manapság egyetlen szervezett munkás- és parasztpárt sem létezik, amely a dolgozó nép többségének érdekeit is képviselné. Ezért csatlakozni akarnak a párt végleges megalakításához, amelynek alapvető irányelvei az alábbiak lennének:

1. A munkásosztály önálló politikai tényező, sajátos követelései és céljai vannak, amelyek nem valósíthatók meg semmilyen más párt, csak a saját pártja útján.

2. A munkásosztály a népi kormányért vívott népi harcban való részvétele után a teljes politikai egyenrangúság alapján kész együttműködni minden demokratikus erővel.

3. A munkásosztály úgy véli, hogy harca csak akkor lehet sikeres, ha ezt a város és falu dolgozó népének minden rétege folytatja. A munkásosztály magát az egész dolgozó nép összetevő részének tekinti.”

A nemzetközi politikai helyzetet és a megkezdődött második világháborút értékelve a platform hangsúlyozza, hogy az ország demokratikus erőinek alapvető feladata: „a legeltökéltebb harcot indítani mindenki ellen, aki hazánkat is be szeretné vonni a mások érdekeiért folyó imperialista háborúba”. Ennek érdekében az összes demokratikus és haladó szellemű erőket a béke megőrzéséért vívott harcra kell tömöríteni, ez pedig csak úgy érhető el, ha biztosítják a Szovjetunióra támaszkodó balkáni államok szövetségét.

A DNP vajdasági harcának a platformban megfogalmazott alapvető politikai céljai is kristálytiszták és messzehatóak voltak. Ezen alapvető kérdéssel kapcsolatban a platform az alábbiakat is leszögezte:

„Vajdaságnak sajátos feladatai vannak mind gazdasági, mind nemzeti téren, mivel önálló történelmi egység, amely saját hagyományokkal rendelkezik (...) A DNP vajdasági kezdeményező bizottsága azon az állásponton van, hogy a jövőbeni állami berendezésben Vajdaságnak a többi tartománnyal egyenrangú egységnek kell lennie.” Tito elvtársnak és a JKP-nak a nemzeti kérdéssel kapcsolatos álláspontjait híven tolmácsolva a DNP platformjában hangsúlyozta: „követeli a föderatív állami berendezést, amelyben a nemzeteknek és a tartományoknak meglesznek a

saját föderatív, illetve autonóm egységei, és ezek keretében minden ügyet a nép intéz saját szabadon választott képviselői útján”. A platform végül hangsúlyozza: „A DNP követeli, hogy Vajdaság is egy autonóm egység legyen, tekintettel sajátos gazdasági, szociális és nemzeti-ségi struktúrájára és sajátos történelmi és nemzeti-ségi hagyományaira.”

Politikai akciókat folytatva az ország demokratizálásáért, a nemzeti kérdés helyes megoldásáért és a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságáért, a munkás szervezetek szervezkedésének és tevékenységének politikai szabadságáért, a meglévő szociális törvényhozásnak a mezőgazdasági munkásságra való kiterjesztéséért, az addigi agrárreform revíziójáért, a parasztok adósságainak eltörléséért és a progresszív megadóztatás bevezetéséért, küzdve a tömeges munkanélküliség és az állandóan fokozódó drágulás ellen, a Dolgozó Nép Pártja számos hívet és szimpatizánst szerzett Vajdaság-szerte. Kezdeményező bizottságai 1939 végén már nemcsak Szabadkán, hanem Csantavéren, Žednikén és Bajmokon is tevékenykedtek. Szabadkán 1939 szeptemberében megtartották a Dolgozó Nép Pártja híveinek szélesebb körű gyűlését, decemberben pedig Szabadkán tartották meg a DNP négy tartományi értekezlete közül a másodikat. 1939 szeptemberében megindult a *Népszava* című lap 25 000 példányban, decemberben pedig a *Narodni glas* 5000 példányban. E lapok kiadója és felelős szerkesztője névlegesen Jakša Damjanov ügyvéd, a JKP szimpatizánsa és közeli munkatársa. A szóban forgó újságok tényleges szerkesztése azonban a JKP kezében volt. Formailag mind a két újság „politikai és szociális hetilap” volt, mint ahogyan a lapok fejléce alatt is állt, valójában azonban ezek a Dolgozó Nép Pártjának szócsövei voltak. E lapok szerkesztő bizottságában és legközelebbi munkatársaik között a JKP és a SKOJ legkimagaslóbb szabadkai és általában vajdasági vezetői voltak. Közvetlen tevékenységet folytatott a szerkesztőségben: Žarko Zrenjanin-Uča, Svetozar Marković-Toza, Jusuf Tulić, Mayer Ottmár, Szabó Géza, Simokovics Rókus, Matko Vuković, Đoko Jovanić, Cseh Károly, Vladimir Kolarov-Koča és mások.

1939. szeptember 24-étől 1940 január második feléig a *Népszava* 18 száma, 1939 december elejétől az 1940. január 20-án történt betiltásáig pedig a *Narodni glas* 7. száma jelent meg. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell, hogy ebben az időben Szabadkán megjelent a *Híd* című haladó szellemű folyóirat is Mayer Ottmárnak, a JKP észak-bácskai körzeti bizottsága szervező titkárnak szerkesztésében. Rajta kívül a folyóiratban egy ideig közreműködött még (1938-ban) Pap Pál, Szabó Géza, Löbl Árpád és sok más kommunista.

Jóllehet a *Népszava* és a *Narodni glas* rövid ideig jelent meg, mégis igen jelentős szerepet töltött be, és hozzájárult ahhoz, hogy a JKP lényeges kérdésekkel kapcsolatos álláspontjai és nézetei a legközvetlenebb módon jussanak el a széles néptömegekhez és jelentős mértékben megszilárdítsák a forradalmi demokratikus mozgalom frontját nemcsak Szabadkán és környékén, hanem Vajdaságban és tágabb értelemben is.

*

A Josip Broz Tito vezette új pártvezetőségének a széles néptömegek Dolgozó Nép Pártja platformja köré való tömörítésével és a széles körű forradalmi demokratikus és antifasiszta mozgalom megalakításával kap-

csolatos messzeható koncepcióit sikeresen érvényesítve Vajdaság, s így Szabadka és környéke kommunistái is sikeresen elvégezték a feladat rájuk eső részét, noha ebben az időben a JKP és a SKOJ viszonylag kis létszámú volt.

A legkülönbébb szervezeti formák, társulatok és egyesületek révén tevékenykedve, a JKP meghatározott sikerrel működött a meglévő haladó szellemű és emberbaráti nőegyletek útján is. A JKP soraiban Vajdaságban 1939 végén csupán tíz-egynéhány, 1940 októberében pedig már több mint 30 nő volt, a SKOJ soraiban pedig harminc-egynéhány lány. Ez azonban nem gátolta őket abban, hogy több-kevesebb sikerrel felelősségteljes feladatokat vállaljanak és harcoljanak a jogfosztottak és leigázottak elemi egyenrangúságára irányuló alapvető törekvéseinek megvalósításáért, a nők általános választójogaiért. Az ország haladó szellemű nőmozgalmának általános akcióit a szabadkai és Szabadka környéki haladó szellemű nők is magukévá tették, élükön a JKP és a SKOJ tagjaival, valamint az osztályjellegű szakszervezettel. A nőmozgalom jobboldali, kizárólag feminista koncepciói ellen folytatott mindennapi harcukban sikra szálltak a mozgalom osztályjellegű orientációjának érvényesüléséért és a forradalmi demokratikus mozgalom széles körű platformja alapján való aktivizálásáért. Ilyen értelemben igen nagy jelentőségű e vidék nőinek a Dolgozó Nép Pártja szabadkai kezdeményező bizottsága maradéktalan támogatásával és részvételével alaposan megszervezett és jól végrehajtott tömeges akciója a választójog megszerzéséért.

A nőegyletek szövetségének 1939 májusában Belgrádban megtartott igazgató bizottsági ülésén megvitatták ezt a kérdést, és vele kapcsolatban határozatokat hoztak. Az említett ülés határozatainak szellemében, akkor, amikor kilátásba helyezték az ország demokratizálását, ez a kérdés időszerűvé vált. A *Žena danas* című haladó szellemű folyóirat útján, amelynek több számát rendszeresen Szabadkán is terjesztették, valamint különleiratok útján felhívták az összes nőszervezeteket és az ország szakszervezeti mozgalmának számos nőtagját, hogy csatlakozzanak a politikai akcióhoz, amellyel gyűlések útján és más módon követelik majd a kormánytól, hogy a népszkupstinában hozzon törvényt, amely választójogot ad a nőknek. Ezt a széleskörűen megalapozott akcióát a szabadkai, illetve vajdasági haladó szellemű nők is fenntartás nélkül magukévá tették. Így azután alapos előkészületek után 1939 végén és 1940 elején sok vajdasági városban nőgyűléseket tartottak. Az 1939. december 17-én Szabadkán megtartott gyűlésen mintegy 200 nő jelent meg. Ezen többek között beszédet mondott Fügedi Ágnes munkásnő, a Jugoszláv Egyesült Munkásszakszervezeti Szövet (URSS) tagja, valamint Mirjana Bujic haladó szellemű egyetemista, aki többek között hangsúlyozta: „Csak a diktatúra és a reakció uralma foszthatja meg népünk felét a szavazati jogtól, mert fél tőle. Az eddigi hatalmon levők nem dicsekedhetnek demokráciával.”

A haladó szellemű nők szabadkai gyűlésén és más városokban megtartott gyűlésein sok tekintetben azonos határozatokat fogadtak el, amelyek követelték „a nő munkával kapcsolatos minden egyenlőtlenségének megszüntetését és megghiúsítását, egyenlő fizetések és bérek juttatását egyenlő munkáért, a nők tényleges munkavédelmét és az anyaság teljes védelmét...” Emellett ezek a határozatok megállapították: „Az első

lépés a nők egyenrangúsága felé az általános aktív és passzív választójog minden nő számára minden törvényhozási és önkormányzati testülettel kapcsolatban...” A továbbiakban követelték a kormánytól, hogy „váltsa valóra az ország demokratizálásáról a népnek adott ígéretét. Ez magában foglalja a nép felét alkotó nők számára a választójog megadását is. Ezért követeljük, hogy a népszkupstina új választási törvénye adja meg minden nőnek az általános aktív és passzív választójogot a szabad és titkos választásokon.”

Az általános gyűléseken kívül, amelyeken, mint a szabadkai gyűlésen is, a nők számára választójogot követeltek, 1939 végén országszerte megszervezték aláírások gyűjtését egy petícióra, amely ugyanezt követelte a kormánytól, valamint megszervezték levelezőlapok küldését is. 1939. december 2-án Szabadkáról és húsz-egynéhány más vajdasági helységről körülbelül 2500 ilyen levelezőlapot küldtek a kormány elnökének címére.

A haladó szellemű nők országszerte jól megszervezett és tömeges akciói azonban nem jártak sikerrel, de közvetlenül előmozdították elsősorban a munkásnők újabb tömörülését a széleskörűen megalapozott forradalmi, demokratikus és antifasiszta platform alapján.

•

A rezsim nem tűrhette a JKP befolyásának erősödését a Dolgozó Nép Pártja útján 1939 végén és 1940 elején, s így egyre gyakrabban gátolta, megnehezítette munkáját. A rezsimnek a DNP elleni terrorja különösen 1940 elején fokozódott. A DNP értekezleteit és gyűléseit egyre gyakrabban betiltották, aktivistáinak munkáját meghiúsították, aktivistáit letartóztatták és a Dolgozó Nép Pártjának egész tevékenységét a legalizálás felé vezető útról az illegális munka felé szorították. Így 1940. január 20-án betiltották a *Narodni glas*t, illetve a *Népszavát*, majd letartóztatták és a bilecai koncentrációs táborba internálták kiadóját és névleges szerkesztőjét, Jakša Damjanovot, a JKP szimpatizánsát és munkatársát, valamint a szabadkai dr. Steinfeld Sándort, a JKP tagját, a DNP közeli munkatársát. Mivel ez a terror is igen nagy méreteket öltött, a Dolgozó Nép Pártjának legális munkája pedig gyakorlatilag meghiúsult, a JKP kénytelen volt 1940 elején felhagyni a DNP további kiépítésén folytatott munkájával, a pártszervezetek azonban utasítást kaptak, hogy tömörítsék maguk köré a DNP volt híveit és szimpatizánsait, alakítsanak belőlük politikai csoportokat és így a Dolgozó Nép Pártja helyett folytassák a politikai akciót a dolgozó nép szövetségének létrehozásán és megszilárdításán.

3. AZ IFJÚSÁGI MOZGALOM

A Jugoszlávia elleni fasiszta agressziót megelőző években az ifjúsági mozgalom a forradalmi demokratikus mozgalom egyik legjelentősebb összetevője volt. Ez a Jugoszláv Ifjúkommunista Szövetség (SKOJ) illegális szervezetei megújulásának és megszilárdulásának időszaka volt, de számos olyan ifjúsági szervezet tömegesedésének és különféle félig legális és legális tevékenységének az időszaka is, amelyben a SKOJ és a

haladó szellemű ifjúsági mozgalom tagsága közvetlenül jelentős befolyást gyakorolt.

Ezekben az években Szabadka és környéke területén is igen fejlett volt az ifjúsági mozgalom. Ebben az időben a városban működött a jogi fakultás is mintegy 300 hallgatóval, jelentős volt a haladó szellemű egyetemista mozgalom hatása is. A város egyetemista mozgalmának gerince néhány éven át a Svetlost elnevezésű egyetemista szervezet volt, amelyben már a harmincas évek közepe óta a JKP és a SKOJ több tagja tevékenykedett. Idővel ez az egyetemista egyesület a szóban forgó fakultás hallgatóinak majd 80 százalékát tömörítette. A Belgrádi Egyetem szakmai egyetemista egyesületeinek akcióbizottságával a legszorosabban együttműködve — a Belgrádi Egyetemhez tartozott a szabadkai jogi fakultás is — a szabadkai haladó szellemű egyetemista mozgalom közvetlenül bekapcsolódott mindazokba a politikai akciókba, amelyeket ebben az időben a JKP és a SKOJ folytatott.

A szabadkai egyetemisták és középiskolások jelentős részének politikai tevékenységét elsősorban a JKP és a SKOJ több tagjának tevékenysége és nagy befolyása biztosította a jogi fakultáson és a szabadkai középiskolákban, főleg a gimnáziumban, valamint a szakszervezetekbe szerveződött munkásság ifjúsági alosztályaiban. Mivel pedig 1938-ban Szabadka területén 3296 ipari tanuló (inas), 844 félig szakképzett munkás (segéd) és számos fiatal mezőgazdasági munkás és napszámos volt, így igen széles körű társadalmi bázis létezett a JKP és SKOJ sikeres tevékenységére.

Igy a mindennapi, látszatra jelentéktelen munka és a JKP és SKOJ több tagjának harca minden ifjúért és lányért, jelentős eredményekkel járt. Az egyetemista, középiskolai, városi és környékbeli munkás- és parasztifjúság soraiban folytatott széleskörűen megalapozott ideológiai-politikai, kulturális-oktatási és más tevékenységgel biztosították az alapvető feltételeket az ifjúsági mozgalom általános sikereire, nemzetek közötti, osztálypolitikai és cselekvési egységére.

A szabadkai ifjúsági mozgalmon kívül jelentős erőt képviselt és rendkívül nagy sikereket ért el a Novi Žednik-i ifjúsági mozgalom is; itt 1940-ben a JKP-nak és a SKOJ-nak körülbelül 100 tagja és tagjelöltje tevékenykedett, mégpedig úgyszólván kizárólag az ifjúság köréből. Ebben az időben egyetlen más vajdasági faluban sem volt ilyen tömeges az ifjúsági mozgalom. 1939. október 15-étől kezdve Novi Žedniken sikeresen tevékenykedett a vajdasági telepések Preporod (Újjászületés) nevű kulturális szövete, amelynek központi személyisége Milutin Morača, a JKP tagja, joghallgató volt. Az igen fejlett kulturális és felvilágosító munka útján, amelyben jelentős szerepet töltött be a haladó szellemű irodalommal jól ellátott könyvtár és olvasókör, valamint a sportalosztály sokoldalú munkája és a sakkalosztály állandó munkája, a forradalmi erők befolyása gyorsan megszilárdult. Kellően szemléltetik ezt azok az adatok, hogy Novi Žedniken 1939-ben a SKOJ-nak 28 tagja volt, 1940-ben pedig már 92. 1939-ben ebben a faluban megalakult a SKOJ helyi bizottsága is, amelynek titkára Đoko Jovanić volt. Mivel pedig a faluban igen fejlett volt az ifjúsági mozgalom, 1940-ben megalakították itt a SKOJ észak-bácskai körzeti bizottságát. Összetételében a Novi Žednik-i aktivisták közül helyt kapott Ilija Pualić, mint titkár és Đoko Jovanić, valamint Nikola Kmezić, mint tag.

A haladó szellemű ifjúsági mozgalomnak Szabadka területén még néhány más helységben voltak erői és támpontjai. Csantavéren számos ifjú volt tagja a Földmunkások Országos Szövetségének. A faluban a háború előtt erős pártszervezet működött, az ifjúsági aktíva azonban csak 1940 végén és 1941 elején fejtett ki sikeresebb tevékenységet. Az ifjúsági mozgalomnak számottevő erői működtek Tavankuton, Bajmokon, Šupljakon, Dušanovacon, Dobrovoljačko selóban és még néhány más Szabadka környéki faluban, és ezek a legszorosabb kapcsolatban álltak az ifjúsági mozgalom Novi Žednik-i és szabadkai központjával. Így Šupljakon és Dušanovacon, ahol a JKP-nak és SKOJ-nak néhány fiatal tagja élt, sikeresen, noha rövid ideig tevékenykedett 1941-ben a vajdasági telepések Preporod nevű kulturális szövetkezetének néhány albizottsága. Az ifjúság sikeres tevékenységet végzett Bajmokon, ahol kimagasló szerepe volt Vukan Đukićnak, a JKP tagjának, a SKOJ titkárának. Dobrovoljačko selóban igen nagy befolyást gyakorolt az ifjúságra a fáradszató Ilija Lubarda, Sava Vujić és Stevan Banjanin, a JKP tagjai, valamint a SKOJ néhány tagja.

Kitartóan és megalkuvás nélkül harcolva az egyetemek autonómiájáért, az alapvető demokratikus jogokért és szabadságjogokért, hazánk fasiszálása, az uralkodó osztály vezetőségeinek az ország háborúba való bevonására irányuló mesterkedései ellen, küzdve az egész ifjúság jobb lét- és munkafeltételeiért, e vidék egyetemista illetve ifjúsági mozgalma egészében véve éppen a háború előtt jelentős politikai erőként jutott érvényre.

Szabadkán és környékén ebben az időben az ifjúsági mozgalom vezető ereje az egyetemista ifjúság volt. A Svetlost nevű szakmai egyetemista egyesületben és rajta kívül kifejtett tevékenysége, közvetlen és igen élénk kapcsolatai a város és a környékbeli falvak összes ifjúsági struktúráival, főleg pedig legszorosabb kapcsolata a belgrádi egyetem haladó szellemű egyetemista mozgalmának harcával az egész mozgalmat új dimenzióval gazdagította. A jogi fakultás mindig mozgékony egyetemistái például már a harmincas évek derekától kezdve politikai és más akciókat a leggyakrabban azon akciók keretében hajtották végre, amelyeket egy meghatározott időn át a Belgrádi Egyetem haladó szellemű hallgatói szerveztek. Így a szabadkai jogi fakultás haladó szellemű egyetemistái 1938. május 23-án megtartott általános gyűlésükön úgy döntöttek, hogy május 25-én egynapos sztrájkba lépnek, szolidaritást vállalva a Belgrádi Egyetem hallgatóival, akik az egyetem autonómiájának védelmére kelt egyetemisták nagyobb csoportja elleni üldözés és e csoport tagjainak letartóztatása ellen harcoltak.

1939 márciusának végén az egyetemisták, a középiskolások, a munkás- és parasztfiatalok tömegesen fogadták a vasútállomáson a cseh menekülteket, akik Romániából Vajdaságon át tértek vissza hazájukba. A barátságot, testvériséget és a Szabad Csehszlovák Köztársaságot éltető összegyűlt fiatalok és mások ellen közbelépett a rendőrség, mert a fasiszta német agresszió által közvetlenül fenyegetett csehekkel való szolidaritásnak ez az akciója jó alkalom volt arra, hogy nyíltan kiálljanak és tüntessenek a jugoszláv fasisztabarát kormány és általában a fasiszmus ellen. „Megvédjük a hazát” jelszóval a tüntetők a vasútállomásról a város központja felé haladtak. A rendőrség kemény ellenállásába ütköztek, amely kíméletlenül közbelépett, és így az egyenlőtlen harcban a rend-

örök gumibotjainak csapásai alatt a tüntetők tömege feloszlott. A szabadkai és Szabadka környéki ifjúság e jelentős politikai akciója közvetlenül hozzájárult az ifjúság forradalmi, demokratikus és antifasiszta mozgalom iránti rokonszenvének fokozásához.

A következő jelentős tömeges politikai akciót a szabadkai jogi fakultás hallgatói 1939. december 6-án hajtották végre. Ezen a napon tiltakozó gyűlést tartottak és egynapos sztrájkot hirdettek a Belgrádi Egyetem munkásai és egyetemistái által a Cvetković—Maček-féle kormány bel- és külpolitikája, valamint Jugoszláviának a háborúba való bevonására vonatkozó tervek ellen indított igazságos harcával való szolidaritásuk jeléül.

Amikor pedig 1939. december 14-én a csendőrség és a rendőrség a puszta kezű munkásokra és egyetemistákra támadt és a belgrádi utcákon több tüntetőt meggyilkoltak és megsebesítettek, és közöttük súlyosan megsebesült Bosa Milićević, a gazdasági és kereskedelmi főiskola Novi Žednik-i hallgatója, a szabadkai jogi fakultás egyetemistái nyíltan támadták a burzsoázia rendszerét és terrorját, röpiratokat sokszorosítottak és terjesztettek a belgrádi utcákon lezajlott eseményekről.

1940. február 20-án Bosa Milićević a kórházban belehalt sérüléseibe. A szabadkai jogi fakultás egyetemistái a belgrádi szakmai egyetemista egyesületek akcióbizottságával együtt mindent elkövettek, hogy február 21-én Milićević temetését a kormány, a terror és az erőszak elleni nyilvános politikai támadásra használják fel. Bosa Milićević temetésén, február 21-én a helybeli és környékbeli fiatalok nagy tömege gyűlt össze, továbbá a szabadkai, újvidéki és belgrádi egyetemista szervezetek képviselői. A Belgrádi Egyetem szakmai egyetemista egyesülete akcióbizottságának 1940. február 22-i ülésén vezetett jegyzőkönyvében Bosa Milićević temetéséről többek között ez áll: „A žedniki temetés tökéletes volt. A gyászmenetben több mint 200 ember vett részt. Tizenegy beszéd hangzott el. A sírra 18 koszorút helyeztek.”

A szabadkai és Novi Žednik-i egyetemisták és ifjak dacosan és nagy számban vettek részt a Bosa Milićević, Mirko Srzentić és Živko Marković emlékének szentelt gyászüléseken, és megfogadták, hogy tekintet nélkül az áldozatokra, még inkább tömörítik soraikat és még eltökéltebben folytatják a harcot az egyetem autonómiájáért, a demokratikus jogokért, a kenyérért, a békéért és a szabadságért. Elkötelezettségüket maradéktalanul tettben is kifejezésre juttatták azzal, hogy bekapcsolódtak az illegális és legális politikai akciókba, amelyeket ebben az időben a JKP és a SKOJ kezdeményezett és hajtott végre mind a városban és környékén, mind országszerte.

4. AZ OSZTÁLYJELLEGŰ SZAKSZERVEZETI MOZGALOM

A JKP szervezeti rendeződésének és megszilárdulásának, valamint a forradalmi demokratikus mozgalom fejlődésének időszakában a forradalmi erők igen jelentős sikeres tevékenységet fejtettek ki befolyásuk további fokozása és a szakszervezetekben uralkodó állapotok rendezése érdekében. A kommunistáknak a szakszervezetekben folytatott, korábban szűk alapokra helyezett tevékenységétől eltérően és e tevékenységnek lényeges megváltoztatásától, a JKP 1934 decemberében megtartott

negyedik országos értekezletétől kezdődően a JKP fokozatosan egyre inkább növelte befolyását nemcsak a Jugoszláv Egyesült Munkásszakszervezeti Szövetségben (URSSJ), amely körülbelül negyven szakmai és regionális szövetséget egyesített, hanem a Nyomdászok Szövetségében, az Általános Munkás Alkalmazottak Szakszervezetében (ORNS), a Bank-, Biztosítóiintézeti, Kereskedelmi és Ipari Tisztviselők Szövetségében (SBOTIČ) és még néhány más szervezetben. Ugyanebben az időben a forradalmi erők nehéz harcot folytattak a szocialisták ellen és saját pozícióik megszilárdításáért a Jugoszláv Földmunkások Országos Szövetségében (ZSPRJ), amely 1936/1937-ben a legtömegesebb szakszervezeti szövetség volt Vajdaságban, és az URSS keretében működött. A forradalmi erőknek a Szövetség szocialista és szociáldemokrata vezetősége vezető pozíciói és opportunistá politikája elleni igen bonyolult és súlyos harca azonban nem járt a kívánt sikerrel. Ellenkezőleg, az opportunisták kezében levő központi igazgatóság heves bírálata és a ZSPRJ 1937 novemberében megtartott újvidéki kongresszusán bekövetkezett nyílt összeütközés, valamint az osztályharcos erőknek nemcsak az összes fórumokból, hanem sok szakszervezetből való kizárása, sőt a ZSPRJ szervezeteinek erőszakos feloszlatása után — ilyen próbálkozások voltak Szabadkán, Csantavéren, Novi Žedniken és Bajmokon — e szövetség sorai rohamosan lemorzsolódtak. Az 1936/1937-es évben 211 helyi szervezetben összesen 23 734 tagja volt a Szövetségnek, de az említett események következtében hamarosan gyakorlatilag megszűnt. 1939 márciusában, amikor a szövetség utolsó kongresszusát tartotta, keretében már csupán néhány reformista alosztály működött „alig néhány száz munkással”. Sikertelenek maradtak e szövetség egykor osztályharcos szervezeteinek, vagyis azoknak a szervezeteknek a követelése, amelyekben kommunisták működtek — mint például a szabadkai, a csantavéri, a bajmoki, a Novi Žednik-i és még sok más szervezet —, hogy oszlassák fel a szocialisták vezetete, rájuk kényszerített központi igazgatóságot és demokratikus úton a tagság akaratával új központi igazgatóságot válasszanak. Egészen 1940 nyaráig az URSS számbelileg gyengébb volt, mint 1937-ben, amikor Vajdaságban 6500 ipari és kisipari munkástagja volt, illetve az ipari és kisipari munkások 6 százaléka, vagyis a mezőgazdasági dolgozókat kivéve 15 794 tagja volt, akik közül Szabadka területén 1472. 1940 nyarán az URSS-nak mindössze körülbelül 4500 ipari-kisipari munkás tagja volt, vagyis e munkások 4 százaléka. Az URSS ilyen helyzete „a rezsim nyomásának és az akciók rezsim általi meghíúsításának”, valamint a szocialisták szociálpatrióta tevékenységének következménye volt, akik a rezsim segítségével vezető pozíciókat foglaltak el a szakszervezetekben és a munkásintézményekben. Emellett az URSS tevékenységét és sikerét megnehezítette és gyengítette az egyre agresszívabbá váló és a rezsim által sokoldalúan támogatott Jugoszláv Munkásszakszervezet (Jugoras). Bomlasztó tevékenysége az osztályszakszervezeteknek nemcsak a szervezeti, hanem minden más erőfeszítéseit is gyengítette Szabadkán, főleg pedig Csantavéren. A Jugoras-nak 1938 derekán sikerült Szabadkán is megalakítania szervezetét és bizonyos sikereket elérnie a villanytelep és a Zorka munkásai, a fém munkások, vasutasok és mások körében, míg Csantavéren, ahol igen sok volt a földnélküli, a Jugoras bomlasztó tevékenységével rendkívül megnehezítette a ZSPRJ egykori legerősebb és legtevékenyebb szervezetének munkáját.

A Jugoras bomlasztó hatása érezhető volt Bajmokon és Tavankuton is, sőt időnként más helységeken is Szabadka területén.

Ha ehhez hozzátesszük még hogy: 1940-től kezdve a szabadkai rendőrség követte a URSS helyi szakmaközi bizottságától (MMO), illetve a szakszervezeti csoportok vezetésétől, hogy tizenöt naponként pontos adatokat szolgáltatassanak a taglétszámról; az osztályszakszervezeti mozgalom kimagaslóbb aktivistái meghatározott időközönként kötelesek voltak jelentkezni a rendőrségen; a termelés korlátozásával a munkások nagy része munka nélkül maradt; sok embert a háborús veszély miatt katonai gyakorlatra hívtak; betiltották a tömeges gyűléseket, sőt a rendőrség 1940 derekán betiltotta még az MMO ifjúsági alosztálya által időnként megrendezett táncokat és hogy a sztrájkokat gyakorlatilag már 1937, a minimális bérekről szóló rendelet bevezetése óta úgyszólván megműsítették, akkor minden nehézség nélkül felmérhetjük, milyen nehéz feltételei voltak az osztályszakszervezetek tevékenységének Szabadka területén, milyen volt a szervezeti állapotuk és mennyire megritkultak a munkásság anyagi helyzetének javítására irányuló akcióik.

Az egyes szakszervezeti szövetségek szabadkai és környékbeli szervezeteinek a háborút megelőző években uralkodó szervezeti helyzetére vonatkozólag csupán töredékes adataink vannak, és ezek is egyes tevékenyebb szövetségekre vonatkoznak. Az Ácsmunkások Szövetségének egyik legtevékenyebb alosztályát Szabadkán 1933-ban alakították meg újból. 1937 tavaszán a városban élő 1200 ács közül mindössze 238 volt a tagja. 1938 januárjában ennek a szakszervezetnek 101, 1938 decemberében pedig csupán 67 rendes tagja volt, majd 1940 végén tagjainak száma ismét meghaladta a 200-at.

E szervezet keretében a JKP és a SKOJ néhány tagja is tevékenykedett, akik közül kiemelt: Mironicki Károly, a szervezet titkára, Szabó Géza és Győri Ferenc. E szervezet munkája igen fejlett volt. Aktív tagja Futó István, az URSS helyi szakmaközi bizottságának titkára és a Jugoszláv Ácsmunkások Szövetsége Központi Igazgatóságának tagja volt. A SDRJ szabadkai szervezetének keretében női és ifjúsági alosztály, valamint Abrašević néven kulturális és művészeti alosztály is működött, ami e szervezet igen dinamikus és sokrétű munkájáról tanúskodik.

Az Építőipari Munkások Szövetségének szervezetében az 1938 januárjában megtartott évi közgyűlés idején 167 szakképzett és 76 szakképzetlen munkás volt, illetve összesen 243 tag. E szervezet tevékenységét szemléltetik azok az adatok, hogy 1937-ben 46 rendes ülést, 16 igazgatósági ülést és 10 bizottmányi ülést tartottak. Ez a szervezet sikerrel tevékenykedett 1938-ban is, de a megváltozott körülmények, a terror és a korábban kötött kollektív szerződések rendelkezéseinek megszegése miatt 1939 folyamán tagságának jó részét elveszítette, úgyhogy 1939 végén már csak mindössze 130 rendes tagja volt. E szervezetnek, valamint a SDRJ szervezetének sorai csak 1940 második felében kezdtek ismét megszilárdulni, úgyhogy ez év végén mindegyikben több mint 200, vagyis mindkettőben összesen 500 tag volt.

Jelentős munkát fejtett ki a Magánalkalmazottak Szövetségének (SPN) szervezete is, jóllehet a városban élő mintegy 200 magánalkalmazott közül 100-nál sohasem volt több a tagja. E szervezet munkája azonban jóval jelentősebb volt, mert keretében tevékenységet fejtett ki a JKP és a SKOJ több tagja: Lola Vol, Rác Magda, Schwalb Miklós (Nikola) mint

titkár, Balogh Ferenc, Kronstein Ödön, Lukács István (Stevan) és még néhányan.

A második világháborút megelőző években Szabadkán az URSS keretében meghatározott eredménnyel tevékenységet fejtett ki: a Bőrfeldolgozóipari Munkások Szövetségének szervezete, a Textil- és Ruházati Ipari Munkások Szövetségének szervezete, a Borbély- és Parókakészítő Segédek Szövetségének szervezete, amelynek titkára, Stevan Gorčik, tagja volt a JKP-nak és a Jugoszláv Borbélyok és Parókakészítő Munkások Szövetsége igazgató főbizottságának, továbbá a Szállodai, Kávéházi és Vendéglátóipari Alkalmazottak Szövetségének szervezete, a Fém-munkások Szövetségének szervezete, amelyben Szalai József és Dudás Lajos, a JKP tagjai is tevékenykedtek, továbbá a Szobafestő és Mázoló Munkások Szakszervezetének szervezete stb.

Szabadkán, Csantavéren és bizonyos ideig Novi Žedniken és Bajmokon működött a Földmunkások Országos Szövetségének szervezete. A ZSPRJ-nek különösen a csantavéri szervezete volt tömeges és végzett sikeres munkát — egyes időszakokban több száz tagja is volt. A szervezet igazgatósága a kommunisták kezében volt, az igazgatóság élén Gruacs György (Gyula) állt.

Az URSS keretében az egyes szakmai szövetségek szervezeteinek munkáját a helyi szakmaközi bizottság egyesítette és irányította, amelyben a háború előtt a kommunisták döntő szerepet játszottak. Az URSS helyi szakmaközi bizottságának erőfeszítései, hogy megalakítsa az ipari és kisipari munkások szövetségének külön szervezetét, jobban megszervezza a fém-munkások szervezetét és új szervezeti keretekben ismét tömörítse a mezőgazdasági munkásokat, nem jártak a kívánt eredményekkel.

Az MMO munkája, amelynek élén Kozma Gyula (Julije) elnök és Futó István titkár állt, tekintettel a tevékenység általános feltételeire, gyümölcsöző volt és jelentős. Amellett, hogy erőfeszítéseket tett a szervezeti megszilárdításra és a szervezetnek a Jugorasz-szal és a rezsimmel szembeni megvédésére, jó eredményeket ért el a kulturális-oktatási és eszmei nevelőmunka megszervezésében, a munkáslapok és folyóiratok, továbbá a haladó szellemű, elsősorban szociális irodalom terjesztésében és számos bérmozgalom valamint néhány sztrájk irányításában.

Az előadások és különféle tanfolyamok, az Abrašević kulturális és művészeti egyesület számos rendezvénye, a sport- és más versenyek, az időnkénti kirándulások útján az osztályszakszervezet sorai a pangás és a tagszóródás után 1940 végén ismét megszilárdultak, s a ZSPRJ-t kivéve, a taglétszámot tekintve, megközelítőleg ismét abba a szervezeti állapotba kerültek, amelyben erejük teljében, 1936/1937-ben voltak.

Az URSS szervezeti keretein kívül Szabadkán a legtevékenyebb a Nyomdászok Szövetségének (SGFRJ) szervezete, illetve bizottsága volt, amelyben a JKP és a SKOJ néhány tagja is tevékenykedett, mint például Simokovics Rókus, Halász Gyula, Gotesman Tibor, Gál István és mások. E szervezetnek 1938-ban 224, 1939-ben 136, 1940 februárjában pedig 124 tagja volt, közöttük 57 szakképzett, 10 félig szakképzett munkás (segéd) 4 szakképzetlen munkás és 44 munkanélküli. E szervezet illetve bizottság tevékenységét és dinamizmusát számos adat szemléltetheti. Az igazgató bizottság 1938 folyamán 21, 1939-ben pedig 29 ülést tartott. 1939-ben 25 rendezvényt tartottak a Nyomdász otthonban és

rajta kívül. Rendszeresen tartották meg a szakmai és politikailag időszerű eladásokat. Sikeres tevékenységet fejtett ki a Grafičar elnevezésű kulturális, művészeti és zenei alosztály, a Grafičar sakk-klub, és ezek faliújságokat is készítettek. Időnként eszperantó-tanfolyamot tartottak, és igen tevékeny volt a Grafičar munkássportklub is. Otthonuk helyiségeiben nagy sikerrel működött a könyvtár is, amelynek 1939-ben 1139, 1940-ben pedig 1720 könyve volt, ezek közül 730 szerbhorvát, 990 pedig magyar nyelven. Érdekesek az elolvasott könyvekre vonatkozó adatok is. 1938-ban 1194, 1939-ben 1314, 1940-ben pedig 1095 ízben vettek ki könyvet olvasásra, mégpedig 296 szerbhorvát és 763 magyar nyelvűt.

E szervezeten kívül viszonylag jó eredményeket ért el a Bank-, a Biztosítóiintézeti, Kereskedelmi és Ipari Tisztviselők Szövetségének (SBOTIČ) bizottmánya is. E szervezetnek 1936-ban 56, 1937-ben 68, 1938-ban 50 tagja volt, 1940 végén pedig a tagok száma meghaladta a 70-et.

*

Az 1938-tól 1940-ig terjedő időszakban a szabadkai és környékbeli munkásság a rendkívül kedvezőtlen körülmények és terror, a gazdasági akciók gátolása és megghiúsítása miatt csupán néhány sztrájkot hajtott végre.

1938 március derekán Szabadkán nyolc cipész lépett sztrájkba. Megmozdulásuk sikerrel végződött. A munkásbéreket 25 százalékkal növelték. Június 17-e és július 25-e között 57 papucskészítő munkás sikertelen sztrájkot folytatott. Ezen a nyáron még két sikeres sztrájk tört ki. Július 16-án sikeres sztrájkot hajtottak végre a ZSPRJ-be szervezett cséplőgépeken dolgozó csantavéri mezőgazdasági munkások, 1938. július 10-étől 14-éig pedig az általános sztrájk keretében a szabadkai Sava és Jadransko biztosító társaság tisztviselői.

Az említett sztrájkokon kívül e vidék munkássága túlnyomórészt sikerrel még húsz-egynéhány bérmozgalmat szervezett, közöttük a szabadkai és csantavéri szabók, borbélyok, ácsok, építőipari és fémmunkások, valamint mezőgazdasági munkások akcióit. Mindezen akciók révén a munkásság érezhetően javította nyomorúságos reálbéréit, úgyhogy e vidék munkásainak átlagos bére 1938-ban 18,27 dinár volt.

1939-ben Szabadka területén nem volt egyetlen sztrájk sem. Ebben az évben a különféle foglalkozású munkások néhány bérmozgalma zajlott le, s 1939 februárjában a kereskedősegédek tüntettek. Tüntetésükkkel a hatósági szerveket rá akarták bírni a munkaadók elleni közbelépésre, hogy betiltsák az ifjúság számára a munkát, valamint a vasárnap délelőtti munkát és egységes munkaidőt határozzanak meg.

A munkásosztálynak az állandóan növekvő drágulás elleni harcában nagy jelentőségű volt a szabadkai munkások tömeges általános gyűlése 1939. december 10-én, amelyet az URSS helyi szakmaközi bizottsága szervezett azon akciók keretében, amelyeket az URSS 1939 végén más vajdasági városokban is végrehajtott. A gyűlésen elfogadott határozat többek között megállapítja: „A munkások és alkalmazottak helyzete egyre súlyosabbá válik a drágulás fokozódása és a reálbérek, valamint a névleges bérek csökkenése miatt; a szabad szakszervezetek már évek óta rendkívül súlyos helyzetben vannak és sok esetben akadályoztatva vannak abban is, hogy elvégezzék feladatukat: javítsák a béreket és fi-

zetéseket és rövidítsék a munkaidőt; a szociálpolitikai intézményekben a mai állapotok erkölcstelnek, mert a munkásoknak és alkalmazottaknak nincsenek bennük választott képviselőik; a munka nélküli munkások segélyezése a Nyilvános munkaközvetítő útján a jelenleg érvényben levő rendelet szerint a munkások nagy részére nézve ténylegesen megszűnik.”

A fentiek miatt a szabadkai munkások gyűlése követelte: a létfenntartási költségek indokolatlan növekedésének megghiúsítását, a minimális bérekről szóló rendelet revízióját és 15. szakaszának megszüntetését, „amely gátolja és nagymértékben megghiúsítja a munkaviszonyok jobb rendezésére irányuló kezdeményezéseket; a munkások gondoskodásáról szóló rendelet revízióját, a teljesen szabad szakszervezeti szervezkedés jogának biztosítását; mindazoknak a megbüntetését, akik erőszakosan leváltották a munkáskamara munkások által választott szkupstináját és az újvidéki munkáskamara szkupstinájának, a szabadkai körzeti hivatalnak és más vajdasági városok körzeti hivatalának demokratikus választását”.

1940 folyamán a szakszervezetekbe szervezett munkásság harca a termelés korlátozása következtében előállt súlyos feltételek, a munkanélküliek nagy száma, katonai gyakorlatokra való behívása és más körülmények ellenére is fokozódott. A bérmozgalmak száma ebben az évben az előző évhez képest több mint megkétszereződött. Különösen az Ácsmunkások Szövetsége szervezetének volt számos sikeres bérakciója. Nagy jelentőségű volt a villanytelep 114 munkásának július 9-étől augusztus 23-áig, továbbá a 108 szakképzetlen munkás, utcaseprő 1940. augusztus 24-étől október 4-éig tartó bérmozgalma. Ez év nyarának végén, pontosabban szeptember 17-étől 25-éig a városban sikeres sztrájkot folytatott a Hartmann és Társa cégnél alkalmazott 123 heutes és 132 munkásnő. Ezzel a sztrájjal a Jugoras káros szerepe ellenére is, amely a sztrájkolókra kényszerítette magát és közvetített ebben az osztályharcban, a munkásságnak sikerült kiharcolnia az átlag 20 százalékos béremelést.

*

Mivel az osztályszakszervezeti mozgalom az év végén érezhetően megerősödött és tömegesítette sorait — Vajdaságban 1940 októberében mintegy 8000, decemberében pedig már mintegy 10 000 munkás volt a tagja, vagyis egész Jugoszláviában összesen 150 000 tagja volt — és mivel az URSS keretében a kommunisták egyre közvetlenebb és nagyobb befolyást gyakoroltak, a jugoszláv kormány december 30-án betiltotta a szervezet további munkáját.

Az URSS betiltásával egyidejűleg bezárták helyiségeit, betiltották lapjait, és elkobozták vagyonát. Ugyanez a sors érte az osztályszakszervezeti mozgalom összes szabadkai és környékbeli szervezeteit. A burzsoázia ezen új frontális rohamával nyíltan szembeszállt e vidék szervezett munkássága. Ez alkalommal a JKP Központi Bizottsága és a JKP Tartományi Bizottsága kiáltványokat adott ki, amelyeket ezeken a vidékeken szerbhorvát és magyar nyelven terjesztett. A szervezett munkásság akciói azonban nem változtatták meg a fasisztabarát kormány határozatát. Az URSS betiltása érvényben maradt. Ezért a JKP utasítást adott, hogy ne hagyjanak fel a szervezett munkával, hanem a megválto-

zott körülmények között a gyárakban és vállalatokban lassan hozzá a munkásegység bizottságainak megalakításához.

Az URSS betiltott szervezetei munkaformáinak megváltoztatására és további tevékenységére irányuló akciók mellett az URSS-on kívül álló szakszervezetek a korábbi szervezeti formákban nagyobb nehézségek nélkül folytatták tevékenységüket, mint például a nyomdászok szövetségének albizottsága, a SBOTIĆ bizottmánya és mások. A szakszervezeti mozgalomban a megváltozott helyzetet a rezsimbarát Jugoras itt is ki akarta használni, de ebben nem ért el jelentősebb sikereket.

A szabadkai kommunisták és forradalmi erők az URSS betiltását azal az eltökéltséggel fogadták, hogy hallatják tiltakozó szavukat. Már 1941 január első napjaiban kidolgozták az összes rendelkezésre álló erők tiltakozó gyűlésre és utcai tüntetésekre való mozgósításának tervét. A JKP és a SKOJ körzeti és helyi bizottságainak január 3-án megtartott ülésén az akciók sikeres végrehajtásának minden vonatkozását elemezve a jelenlevők között felosztották a konkrét megbízásokat a városban és környékén. A közvetlen politikai előkészületekkel és a tömegek mozgósításával kapcsolatban megállapodtak, hogy még ezen az éjjelen a városban és környékén nagy mennyiségben szétosztják a JKP KB-nak az URSS betiltásával kapcsolatos kiáltványát, az illegális aktivistákat pedig utasították, hogy január 4-én végezzék el az összes előkészületeket az 1941. január 5-ére tervezett tiltakozó gyűlésre és tüntetésekre.

E terv végrehajtása folyamán azonban teljesen véletlenül Szabadka tizedik kerületében a rendőrség a január 4-ére virradó éjjel letartóztatta Halász Gyulát, a SKOJ helyi bizottságának titkárát, és házában szabályzatok után kutatva, egészen véletlenül megtalálta a JKP KB még ki nem osztott kiáltványának példányait. Halász Gyula ütlegetés közber elárulta a JKP körzeti bizottsága és helyi bizottsága, valamint a SKOJ helyi bizottsága tagjainak többségét. A rendőrségnek így nem volt nehéz január 4-én és később letartóztatnia a párt és a SKOJ városi és környékbeli úgyszólván összes vezető kádereit, s így az 1941. január 5-ére tervezett akciók meghiúsultak.

Ezekben a napokban Halász Gyulán kívül letartóztatták még Lazar Nešićet, Mayer Ottmárt, Matko Vukovićot, Bakos Kálmánt, Mironicki Károlyt, Đoka Jovanovićot, Simokovics Rókuszt, Gál Istvánt, Máriás Józsefet, Konstantin Lakenbahot, Antun Suturovićot, Rehák Lászlót, Dimitrije Najdevskit, Klet Józsefet, Újvári Sándort, Boško Stankovićot, Dobai Vilmost és Nikola Kmezićet. Milan Gajin és Ilija Fualić maga jelentkezett a vizsgálóbírónál, hogy megkönnyítse a letartóztatottak helyzetét, miután a rendőrség néhány napig sikertelenül nyomozott utánuk.

A vizsgálóbírónál tartott kihallgatás után egyedül Nikola Kmezićet engedték szabadon, mert a kommunisták és szervezett munkások január 5-ére tervezett akciójának előkészületeivel kapcsolatban tevékenységére vonatkozólag nem volt semmi bizonyíték a bírósági eljárás megindítására. A többieket a szabadkai körzeti bíróság fogházában tartották április első napjaig. A főtárgyalást ügyükben 1941. április 4-én tartották meg, s január 5-én, alig egy nappal a Jugoszlávia elleni fasiszta agresszió előtt, kellő bizonyítékok hiányában valamennyiüket felmentették a vád alól, és szabadon engedték. A párt és a SKOJ úgyszólván egész vezető káderének háromhavi fogsága miatt azonban ebben az időszakban az általános márciusi antifasiszta tüntetéseken kívül jelentősebb politikai

akciók nem is voltak. A szervezett munkásság és antifasiszta néptömegek azonban Szabadkán, Novi Žednikén, Bajmokon és Csantavéren március 26-án és 28-án eltökélten kiálltak, és a legkülönfélébb módon elítélték a Cvetković—Maček-féle kormány áruló politikáját, Jugoszláviának a hármasszerződéshez való csatlakozását, és követelték, hogy Jugoszlávia sürgősen kössön kölcsönös segélynyújtási egyezményt a Szovjetunióval.

Az e vidéken és országszerte lezajlott márciusi tüntetések jelentősége elsősorban abban van, hogy a munkásosztály és népeinek a Kommunista Párt vezetésével megmutatták az egész világnak, hogy szakítottak a terhes múlttal és készek megindulni a nemzeti szabadságukért és függetlenségükért folyó megalkuvás nélküli harc új útján. Ezért ezek az események „a régi burzsoá politikai rendszer első forradalmi áttörését” jelentik és bevezetőjét népeink új sorsdöntő eseménycinek, amelyekhez Szabadkának és környékének munkássága és népei nem csekély mértékben járultak hozzá.

Hornyik György fordítása